

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2022. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.9.1>

УДК 336.1:352

*М. І. Кульчицький,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-8677>*
*Я. Б. Дропа,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2385-8205>*
*М. І. Петик,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6022-2690>*

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

*М. Kulchytskyy,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of
Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv*
*Ya. Dropa,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of
Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv*
*M. Petyk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Finance, Money Circulation and Credit,
Ivan Franko National university of Lviv*

FORMATION OF FINANCIAL POTENTIAL OF LOCAL SELF- GOVERNMENT OF UKRAINE IN CONDITIONS OF BUDGET DECENTRALIZATION

Висвітлено трансформацію бюджетної системи України загалом та місцевого самоврядування зокрема унаслідок реалізації реформи фінансової децентралізації. Визначено джерела формування доходів бюджетів новоутворених територіальних громад в Україні та окреслено проблеми, пов'язані з нарощенням їхнього фінансового потенціалу. Визначено сутність фінансових ресурсів місцевих органів влади та подано їхні функції. Проаналізовано динаміку надходжень до місцевих бюджетів України упродовж 2000-2021 рр. та досліджено роль податкових доходів у їх формуванні. Оцінено тенденції змін у структурі податкових надходжень місцевого самоврядування за досліджуваний період. Проаналізовано динаміку поступлення міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів України за 2000-2021 рр. та аргументовано зниження їхнього значення у формуванні фінансових ресурсів територіальних громад.

Ключовим чинником забезпечення високих темпів розвитку новоутворених територіальних громад визначено нарощення їхнього фінансового потенціалу за допомогою запровадження нових результативних податків, стимулювання розвитку підприємницької діяльності, спрощення процедури залучення муніципальних позик, посилення контролю за формуванням та витрачанням фінансових ресурсів на місцях, підвищення частки видатків, які спрямовують на капітальні вкладення тощо.

The purpose of the article is to develop practical recommendations for improving the formation of financial resources of local budgets in Ukraine in order to ensure social and cultural development of individual territories.

The article considers the budgets of local self-government as an important tool for socio-economic development of individual territories of the country through the rational distribution and redistribution of gross domestic product of the national economy. The transformation of the budget system of Ukraine in general and local self-government in particular as a result of the implementation of the reform of financial decentralization is highlighted. The sources of formation of budget revenues of newly formed territorial communities in Ukraine are identified and the problems related to increasing their financial potential are outlined. The necessity of increasing the level of financial autonomy of local self-government bodies and reducing dependence on transfers from the state budget is substantiated.

The essence of financial resources of local authorities is determined and their functions are presented. The sources of formation of financial resources of territorial communities are systematized and the possibilities and consequences of attracting borrowed funds are described. The dynamics of revenues to local budgets of Ukraine during 2000 – 2021 is analyzed and the role of tax revenues in their formation is

investigated. The tendencies of change in the structures of tax revenues of local self-government for the analyzed period are estimated. An analysis of the dynamics of intergovernmental transfers to local budgets of Ukraine for 2000 – 2021 and argued the reduction of their importance in the formation of financial resources of territorial communities.

The key factor in ensuring high rates of development of newly formed territorial communities is to increase their financial capacity through the introduction of new effective taxes, stimulating business development, simplifying the procedure for attracting municipal loans, strengthening control over the formation and expenditure of financial resources on the ground. capital investments, etc.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, територіальні громади, фінансовий потенціал, фінансові ресурси, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, територіальні громади, фінансова децентралізація.*

Key words: *local self-government, territorial communities, financial potential, financial resources, local budgets, revenues of local budgets, intergovernmental transfers, territorial communities, financial decentralization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За умов реформування бюджетної системи України та місцевих фінансів зокрема на передній план виходять проблеми, пов'язані з поліпшенням фінансової самостійності органів місцевого самоврядування і територіальних громад. Актуальними сьогодні є завдання розширення власної дохідної бази місцевих бюджетів шляхом закріплення за місцевою владою додаткових джерел фінансових ресурсів, що дасть змогу виконувати передані центральними органами функції і повноваження. Реалізація реформи фінансової децентралізації частково окреслила методи нарощення доходів територіальних громад, проте вони надалі продовжують залежати від трансферів з державного бюджету.

Окрім цього, державним органам влади необхідно проводити фінансове регулювання з метою збільшення зацікавленості місцевого самоврядування у створенні передумов до зростання їхніх власних надходжень. Передусім місцеві чиновники повинні добре вивчити особливості ведення господарської

діяльності у регіоні та обґрунтувати ключові способи активізації підприємницької діяльності з метою зростання податкового потенціалу території. Значну увагу необхідно приділяти економії коштів місцевих бюджетів та їх спрямуванню на фінансування найбільш важливих сфер та об'єктів, які у майбутньому будуть забезпечувати соціально-культурний та економічний розвиток регіонів та підвищуватимуть добробут їхніх мешканців.

За умов обмеженості податкових надходжень до бюджетів, виникає необхідність підвищення довіри інвесторів та населення до фінансової діяльності місцевої влади, яка дасть змогу проводити муніципальні запозичення. Така політика допоможе підвищити рівень інвестиційного спрямування фінансових ресурсів місцевого самоврядування і уможливить відновлення соціально-культурної та економічної інфраструктури на місцях. Окрім цього, прозорість діяльності місцевої влади допоможе залучити додаткові іноземні інвестиції та дешевші інфраструктурні кредити від міжнародних фінансових інституцій. З огляду на зазначене вище, дослідження ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій сьогодні є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем функціонування місцевих бюджетів в Україні присвятили свої праці такі вітчизняні науковці: А. Р. Беля [1], В. М. Боронос [6], Ю. Є. Величко [8], І. В. Гнидюк [2], Н. І. Демчук [3], О. О. Захаркін [6], Л. І. Катан [3], С. В. Качула [3], І. І. Конєва [4], М. О. Кужелєв [5], А. Я. Кузнєцова [7], С. В. Онищенко [8], А. О. Пелехатий [7], В. В. Плахотнюк [12], В. В. Плахотнюк [5], І. В. Пупко [13], О. М. Савастєєва [11], О. С. Сокирко [12], Н. Б. Татарин [13], Р. Ю. Чухно [6] та інші.

Зважаючи на значні напрацювання українських науковців-фінансистів, зазначимо, що чимало проблем у сфері управління місцевими фінансами в Україні потребують подальших досліджень, зокрема: пошук шляхів зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування, ефективне впровадження політики децентралізації, визначення напрямів удосконалення функціонування місцевих

бюджетів за умов євроінтеграції.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні з метою забезпечення соціально-культурного розвитку окремих територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зі здобуттям Україною самостійності перед нашою державою постала потреба побудови власної бюджетної системи, яка б базувалася на принципах, що характерні для країн з розвинутою ринковою економікою. Проте наявність значних помилок в урядовій політиці у фінансовій сфері призвела до виникнення кризових явищ у вітчизняній економіці. Місцеві бюджети є головним інструментом проведення загальнодержавної політики соціально-культурного та економічного розвитку територій, тому структура доходів і витрат бюджетів органів місцевого самоврядування впливає на економічне зростання загалом.

Бюджети місцевої влади є результатом реалізації специфічних розподільчих відносин, які дають змогу нагромадити частину ВВП у регіонах з метою задоволення соціально-культурних, побутових та інших потреб місцевих мешканців. Головне призначення місцевих бюджетів – забезпечити розширене відтворення територій та оптимально розподілити фонди фінансових ресурсів на місцях з метою стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Отже, бюджети місцевих органів влади і територіальних громад можна визначити як сукупність фондів грошових коштів (фінансових ресурсів), які формують за результатами розподілу ВВП і призначені для забезпечення фінансової спроможності місцевої влади виконувати свої функції і завдання, сприяти розширеному відтворенню та соціально-культурному і економічному прогресу територій.

За допомогою місцевих бюджетів формуються фінансові відносини місцевої влади з суб'єктами господарювання, бюджетними установами і організаціями, фізичними особами, які ведуть діяльність чи проживають у

цьому регіоні. Ці відносини пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів бюджетів місцевого самоврядування. Варто зазначити, що місцеві бюджети також тісно взаємодіють з державним, від якого отримують призначені міжбюджетні трансферти на покриття дефіциту та повертають надані та невикористані протягом визначеного періоду кошти.

Сьогодні в Україні проходить фінансова децентралізація, унаслідок якої трирівнева бюджетна система змінилась на дворівневу: зникли бюджети міст районного значення, сільські і селищні бюджети й бюджети районів у містах. Їх замінили бюджети об'єднаних територіальних громад. Станом на кінець 2020 року в Україні налічувалося 24 обласних бюджетів та бюджет Автономної республіки Крим, міст Києва і Севастополя, 151 бюджет міст обласного значення, 450 бюджетів районів та 804 бюджети ОТГ. Проте у цьому році ще була присутня третя ланка бюджетної системи, яка налічувала приблизно 7 500 бюджетів міст районного значення, сіл та селищ. З огляду на проведення фінансової децентралізації у 2021 році кількість бюджетів органів місцевого самоврядування суттєво зменшилася у зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою та об'єднанням міст, сіл, селищ у єдині громади. Станом на 01.01.2022 р. в Україні є 25 обласних бюджети, в т.ч. бюджет АРК, 13 бюджетів міст республіканського / обласного значення, 136 районні бюджети, 35 бюджетів районів у містах обласного значення, 5 бюджетів міст районного значення, 38 бюджетів селищ міського типу, 229 бюджетів сілрад (сіл) та 1 469 бюджети об'єднаних територіальних громад; разом 1 950 бюджети.

Головною особливістю сучасної бюджетної системи України є наявність бюджетів об'єднаних територіальних громад, які є абсолютно самостійними і напряду будують свої відносини з державним бюджетом. Згідно положень Бюджетного кодексу бюджети місцевого самоврядування одного рівня не можуть охоплювати бюджетів суміжного. Завдяки переданню на місцевий рівень державних доходів та наданню муніципальній владі прав визначати на власний розсуд напрями інвестування фінансових ресурсів забезпечується

незалежність місцевих бюджетів. Сучасну структуру бюджетної системи України (починаючи з 2021 року) подано на рис. 1.

Рис. 1. Сучасна структура бюджетної системи України

Джерело: розроблено авторами.

Центральні органи влади втручаються у бюджетний процес на місцевому рівні тільки у визначених законодавством випадках. Уряд, за необхідності, надає фінансову підтримку місцевому самоврядуванню та регулярно контролює дотримання ним принципів використання бюджетних коштів. Держава повинна створити органам місцевої влади необхідні умови для мобілізації достатнього обсягу фінансових ресурсів, які дадуть змогу виконувати власні функції та передані повноваження.

Економічний зміст бюджетів органів місцевої влади полягає у мобілізації ресурсів до грошових фондів, які є їхньої фінансовою базою функціонування та джерелом забезпечення діяльності соціально-культурних установ й організацій і комунальних підприємств. За рахунок цих коштів також фінансують відновлення місцевих інфраструктурних об'єктів. Місцеві бюджети затверджують у вигляді закону, а органи управління ними вибирають громадяни; місцева влада має власні повноваження, тому формує фінансові ресурси для їх виконання з власних та залучених джерел (місцеві податки і збори, трансфери з державного бюджету та місцеві позики).

Сьогодні у розвинених країнах світу місцеві бюджети стали дієвим інструментом стимулювання соціально-економічного розвитку регіону, що підкреслює необхідність удосконалення вітчизняного бюджетного механізму на місцевому рівні з урахуванням зарубіжного досвіду. Бюджети місцевих органів влади можуть стати важливим засобом стимулювання інвестиційної активності у регіоні шляхом створення передумов для поліпшення інвестиційного клімату та надання пільг суб'єктам господарювання, які здійснюють капіталовкладення в оновлення муніципальної інфраструктури.

Упродовж становлення ринкової економіки в Україні було здійснено кілька спроб реформування бюджетної системи, проте такі зміни не стосувалися системи бюджетного планування на місцях. Її сутність полягає у тому, що плановий обсяг фінансових ресурсів органам місцевого самоврядування визначався з урахуванням наявності на їхній території підприємств, установ і організацій (бібліотек, шкіл, дитсадків, лікарень), які фінансують з бюджету. Такі територіальні органи мали змогу отримати додаткове фінансування з державного бюджету на забезпечення соціально-економічного розвитку та розширене відтворення місцевої інфраструктури. З огляду на зазначене вище, планування фінансових ресурсів місцевого самоврядування на основі видатків спотворює реальні фінансові потреби регіону. Такі видатки не охоплюють витрат на вирішення стратегічних завдань на які не вистачає фінансових ресурсів або які необґрунтовано вважають неефективними. Водночас, необхідно зважати на особливості ведення господарської діяльності у кожному регіоні (площа, кліматичні умови, георозташування, структура господарської системи тощо), які визначають обсяг й структуру надання населенню гарантованих державою послуг. Такий механізм планування бюджетів місцевого самоврядування, який передбачає розрахунок потреби у бюджетних ресурсах, виходячи з кількості бюджетних організацій у регіоні, не бере до уваги покладених на органи влади функцій. Він поглиблює існуючу нерівномірність у розвитку територій, і тому є неефективним у сучасних умовах господарювання, оскільки не сприяє

вирішенню низки гострих проблем: хто має інвестувати кошти у нове будівництво та як мобілізувати фінансові ресурси у довготерміновому періоді для стратегічних проєктів, сфера діяльності яких буде охоплювати й інші (сусідні) регіони.

Сьогодні у системі формування бюджетів органів місцевого самоврядування України немає конкретного розподілу відповідальності за здійснення видатків, податкові джерела надходжень не закріплені за місцевими бюджетами на довготермінову перспективу, а діючий механізм міжтериторіального розподілу надходжень не створює зацікавленості у місцевої влади до підвищення економії мобілізованих бюджетних коштів.

З метою посилення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів необхідно зміцнити їхню самостійність шляхом закріплення за ними додаткових джерел формування фінансових ресурсів, підвищити ефективність системи надання міжбюджетних трансфертів на реалізацію стратегічних програм і проєктів, подолати диференціацію у формуванні доходів бюджетів органів місцевого самоврядування, сформулювати стратегію середньотермінового розвитку територіальних громад, оптимізувати розподіл повноважень та інтересів між державним і місцевим рівнями з відповідним перерозподілом джерел формування фінансових ресурсів.

Запроваджувати нові податки в Україні має повноваження Верховна Рада, водночас, у Конституції присутня стаття, яка дає право органам місцевого самоврядування змінювати параметри адміністрування місцевих податків і зборів. Проте сьогодні вони не відіграють вагомої ролі у наповненні місцевих бюджетів, останні майже наполовину залежать від дотацій та субвенцій від центральної влади (з державного бюджету). Тому одним з завдань реформи фінансової децентралізації є зменшення залежності місцевих органів влади від державного бюджету та нарощення власної дохідної бази як за рахунок зростання податкового потенціалу територій, так і в результаті передання на регіональний рівень частини загальнодержавних обов'язкових платежів.

Одним з ключових чинників зменшення фінансової бази місцевого самоврядування є сповільнення темпів економічного зростання в нашій державі, значний обсяг тіньового сектору економіки, досить високий рівень інфляції, знецінення національної грошової одиниці (особливо у другій половині 2020 року), висока імпортозалежність національної економіки та корумпованість органів влади.

Висока залежність місцевої влади від фінансових ресурсів державного бюджету не дає змоги їм адекватно впливати на соціально-економічний розвиток регіонів та стимулювати розширене відтворення. Виняток становлять тільки ті регіони, на території яких функціонують потужні продуктивні сили, що мають високий податковий потенціал. З огляду на це, місцеві органи влади мають проводити фінансову політику, спрямовану на активізацію малого та середнього бізнесу, поліпшення інвестиційного клімату територій, формування власного позитивного іміджу, підвищення прозорості функціонування органів місцевої влади. Великий поштовх до підвищення темпів соціально-економічного розвитку дало створення об'єднаних територіальних громад, які почали самостійно вирішувати власні господарські проблеми та значно підвищили ефективність формування власних бюджетів.

Під фінансовими ресурсами місцевого самоврядування необхідно розуміти джерела формування надходжень до бюджетів, левову частку яких становлять місцеві податки і збори, трансферти з державного бюджету та інші доходи. Бюджетні надходження покликані реалізовувати фіскальну і регулюючу функції, які характеризують такі завдання: створювати передумови для нарощення продуктивних сил та підвищувати їхню результативність, сформувати дієву систему соціального захисту громадян і забезпечити розширене відтворення соціальної інфраструктури регіону.

Для нарощення надходжень бюджетів розвитку органи місцевого самоврядування можуть залучати позики, які використовують для фінансування місцевих об'єктів стратегічного значення, будівництва, реконструкцію та ремонт автомобільних шляхів та ін. Міністерство фінансів визначає умови

реалізації муніципального кредитування та надання гарантій органам місцевої влади, а також обсяги надання гарантій суб'єктам господарювання у процесі отримання позик від міжнародних фінансових інституцій. Міністерство фінансів проводить реєстрацію та контроль за погашенням, обслуговуванням й можливими змінами умов за муніципальними позиками. Уряд не відповідає за погашення боргу, який виник унаслідок емісії позик органами місцевого самоврядування.

Бюджетна система України тісно пов'язала усі свої ланки на центральному і місцевому рівнях з метою оптимального перерозподілу фінансових ресурсів та виконання органами влади функцій і завдань у повному обсязі. Сьогодні місцеві бюджети у національній економіці зазвичай мають недостатню фінансову базу, а регіони відрізняються нерівномірністю розвитку та обмеженим податковим потенціалом. Для забезпечення усіх ланок бюджетної системи необхідними грошовими коштами та фінансування розвитку депресивних регіонів у країні сформовано систему міжбюджетних відносин, яка призначена раціонально перерозподілити, мобілізовані за допомогою сплати обов'язкових платежів, фінансові ресурси з метою надання однакової якості гарантованих державою послуг на усій території країни. За умов проведення фінансової децентралізації механізм реалізації міжбюджетних відносин покликаний забезпечити баланс між делегованими повноваженнями місцевих органів влади на здійснення визначених видатків та обсягом бюджетних ресурсів, які мобілізуються на регіональному рівні.

В умовах реалізації завершального етапу реформи фінансової децентралізації важливим завданням є закріплення за органами місцевого самоврядування достатнього обсягу доходів та зниження їхньої залежності від міжбюджетних трансфертів держави за допомогою нарощення податкового потенціалу територій.

Упродовж 2000-2021 рр. надходження бюджетів місцевого самоврядування перманентно зростали, за винятком 2009 і 2014 років, у яких спостерігалися наслідки соціально-економічної та політичної криз. Питома вага

надходжень податків до місцевих бюджетів знаходилася у межах від 82,15 % у 2000 році до 91,73 у 2021 році. Загалом за аналізований період частка податкових надходжень зросла на 9,58 відсоткових пункти, а темп приросту абсолютної величини надходжень становив близько 2541 %, тобто номінальна фінансова база зросла майже більше ніж у 26 разів. На рис. 2 зображено динаміку надходжень до місцевих бюджетів та питомої ваги у них податкових надходжень за період 2000 – 2021 років [9, 10].

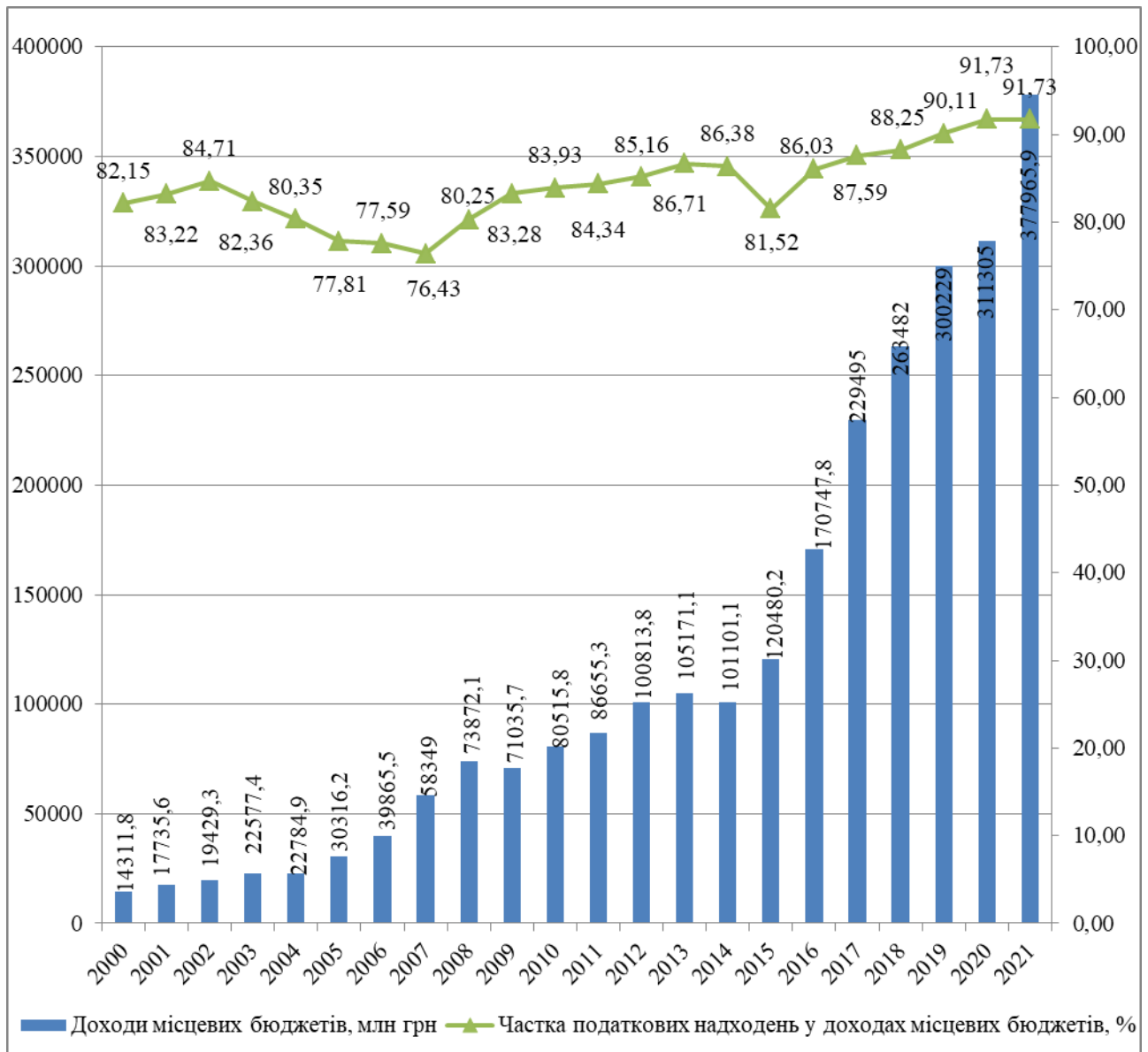

Рис. 2. Динаміка доходів місцевих бюджетів України та частки у них податкових надходжень

Джерело: побудовано авторами на основі [9; 10].

Упродовж 2006-2021 рр. відбулися такі зміни у структурі доходів місцевих бюджетів: частка податкових надходжень зросла на 9,58 в. п., неподаткових доходів – знизилася на 4,81 в. п., проте знизилась майже до нуля частини доходів від операцій з капіталом та цільових фондів. У структурі податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів варто відзначити загальне зниження питомої ваги земельного податку (плати за землю) з 7,8 % до 3,66 % та зростання частки місцевих податків і зборів (з 1,6 % до 25,93 %). Певних змін зазнала структура доходів місцевих бюджетів у 2021 році у порівнянні з 2020 роком; насамперед, варто відзначити стабільність питомої ваги податкових надходжень, яка залишилася на рівні 91,73 %. Такому нульовому балансу посприяло зниження частки податку на доходи фізичних осіб (-0,97 в. п.), місцевих податків і зборів (-0,53 в. п.), місцевих акцизних податків (внутрішніх податків на товари та послуги) (-0,97 в. п.) та збільшення інших податкових надходжень (+1,67 в. п.). Відповідно збільшилася частка неподаткових надходжень – на +0,3 в. п., до 7,19 % (рис. 3) [9; 10].

Упродовж 2021 року до бюджетів територіальних громад України надійшло 346 713,2 млн грн податків. Ця сума більша за аналогічний показник 2020 року на 21,4 % або на 61 142 млн грн в абсолютному вимірі. Відсоток виконання плану за податковими надходженнями до бюджетів місцевого самоврядування становило 107,64 %. Перевиконанню затвердженого плану посприяли акцизний та єдиний податки, які продемонстрували зростання у 2021 році та наростили податкові надходження. За іншими податками виконання плану не перевищує 100 відсотків [9].

За період з 2000 до 2021 року частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України загалом збільшилася з 23,47 % до 33,97 %. 2021 рік є сьомим роком імплементації нової моделі міжбюджетних відносин, запровадженої у грудні 2014 року. Динаміка обсягу міжбюджетних трансфертів з державного до місцевих бюджетів подана на рис. 4.

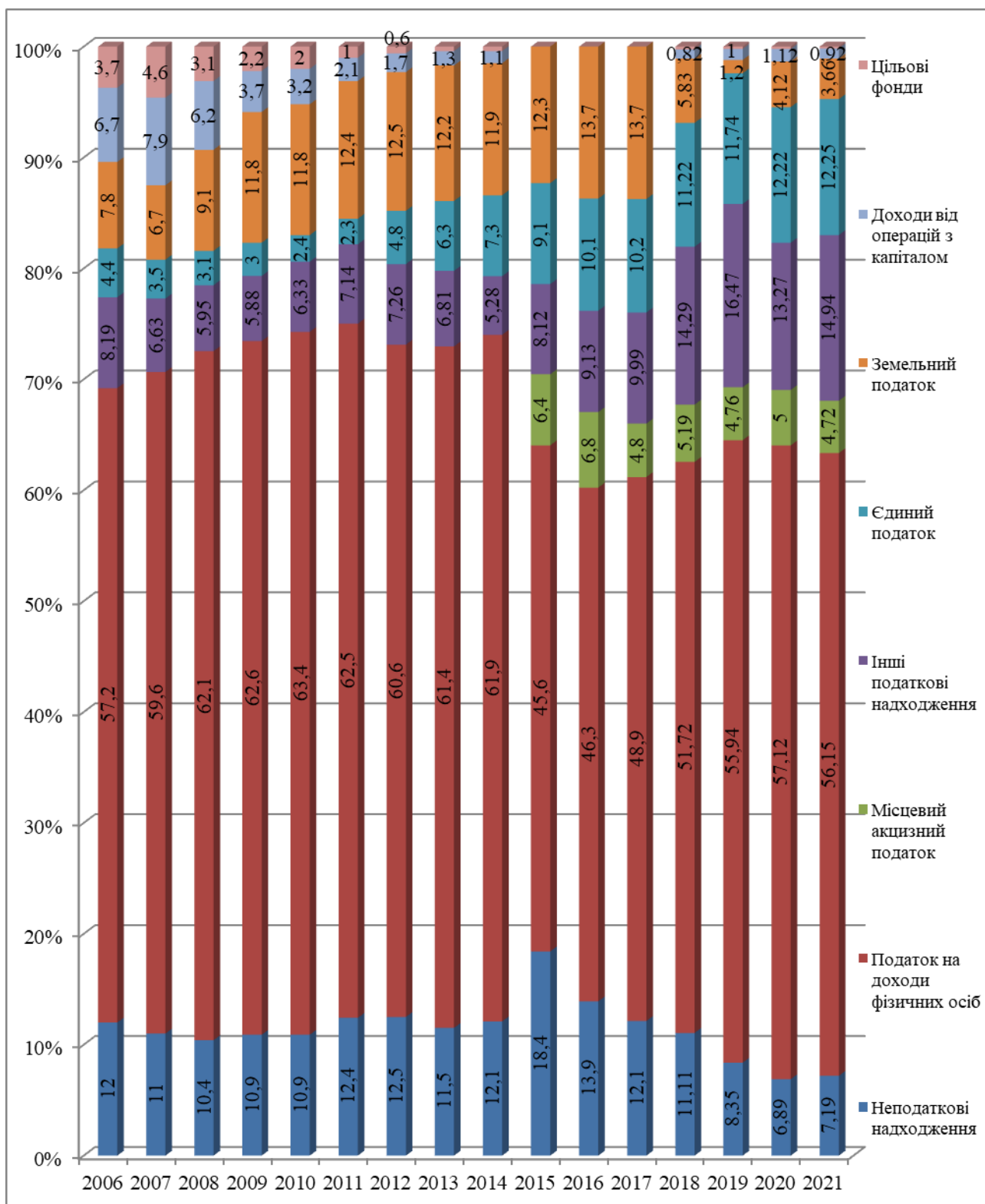

Рис. 3. Структура доходів місцевих бюджетів у 2006 – 2020 рр., %

Джерело: побудовано авторами на основі [9; 10]

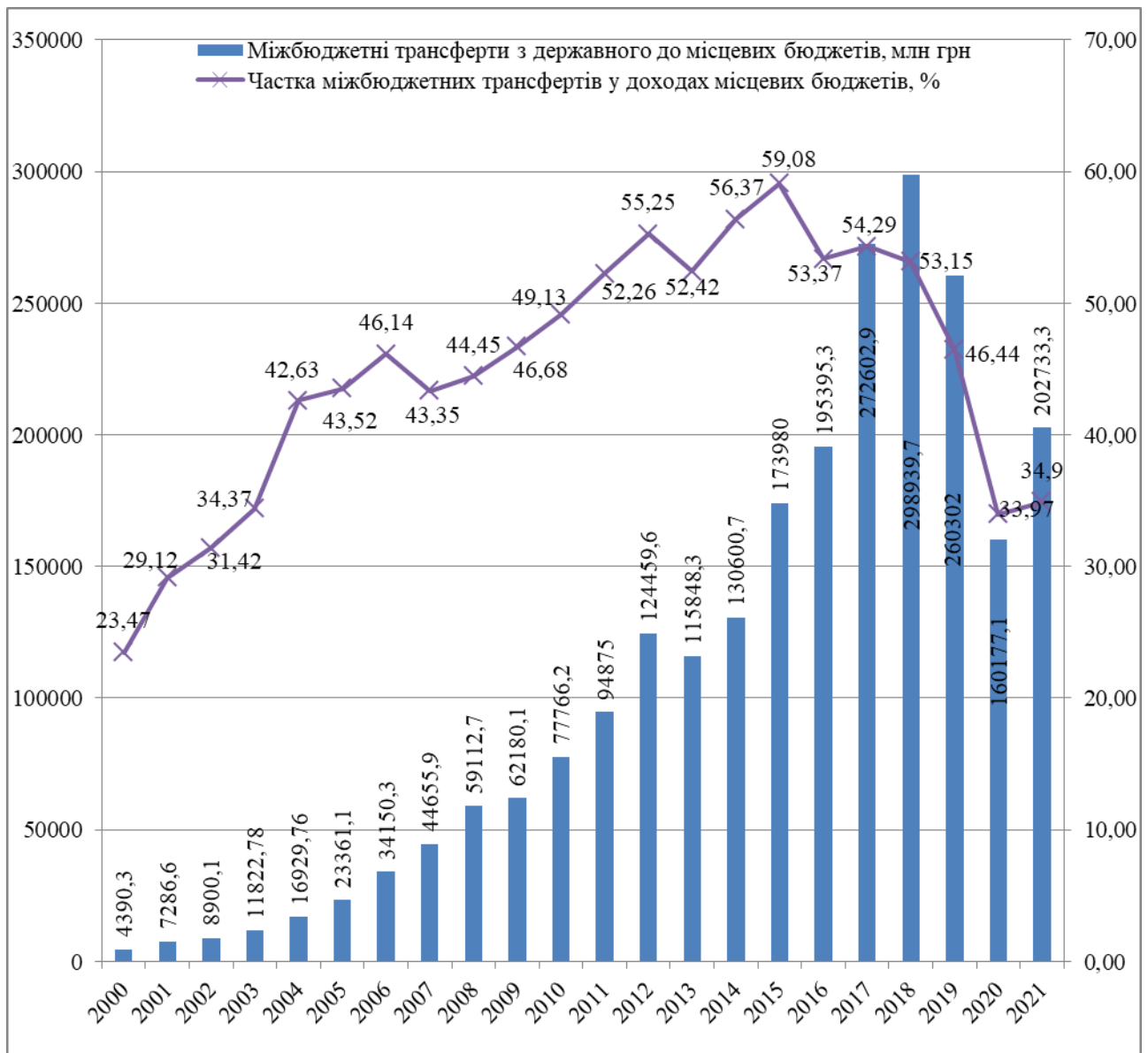

Рис. 4. Динаміка обсягу надходжень міжбюджетних трансфертів, що передаються із державного до місцевих бюджетів України, та їхньої частки у доходах місцевих бюджетів у 2000 – 2021 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [9; 10].

Варто зазначити, що проведення реформи фінансової децентралізації дає свої позитивні результати: в Україні сформовано об'єднані територіальні громади, які мають пряму взаємодію з органами державної влади, у 2020 році простежується зниження їх залежності від міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Проте у 2021 році частка міжбюджетних трансферів у доходах місцевого самоврядування знову несуттєво зростає (на +0,93 в. п.). Окрім цього, населення об'єднаних територіальних громад має змогу посилити

громадських контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів місцевих бюджетів та вносити пропозиції щодо фінансування пріоритетних регіональних соціально-економічних проектів і програм.

Фінансовий потенціал територіальних громад є ключовим чинником соціально-економічного розвитку регіонів, він сприяє зміцненню фінансової автономії органів місцевого самоврядування, дає змогу забезпечувати розширене відтворення муніципальної інфраструктури та допомагає знайти приховані резерви нарощення власних бюджетних доходів. Місцеві бюджети є в основі вітчизняної бюджетної системи, тому проведення ефективної фінансової політики уряду, націленої на забезпечення економічного зростання територіальних громад, сприятиме вирішенню головних проблем місцевого самоврядування та забезпеченню їх надходженнями у необхідному розмірі. Сьогодні місцеві бюджети відчують нестачу коштів на реалізацію власних функцій і завдань, тому потребують фінансової підтримки на державному рівні, що вимагає реформатування системи міжбюджетних відносин в Україні.

В умовах сьогодення багато повноважень, делегованих місцевій владі, виконуються не в повній мірі через дефіцит бюджетних коштів та значну фінансову залежність від держбюджету. З огляду на зазначене вище, вітчизняна система розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів у країні потребує удосконалення з метою посилення акценту на інвестиційні потреби регіонів.

Місцеві органи влади за допомогою власних бюджетів реалізують регіональну фінансову політику, а структура бюджетних видатків розкриває її стратегічні напрями та орієнтири, тому соціально-економічний розвиток територіальних громад напряму залежить від делегованих повноважень та обсягу виділених фінансових ресурсів на їх виконання. Сьогодні у розвинених країнах з метою поліпшення виконання місцевих бюджетів використовують програмно-цільових метод, який допомагає спрямувати бюджетні кошти у визначені стратегічні напрями розвитку територій та підвищити ефективність фінансування розширеного відтворення регіонів. Його сутність полягає у проведенні фінансування на усіх рівнях бюджетної системи відповідно до

затверджених програм соціально-економічного розвитку, які зорієнтовані на виконання конкретних завдання та визначеної мети і результатів.

На нашу думку, подальше реформування бюджетної сфери країни вимагає відмови від надміру роздутих та надто деталізованих класифікаторів видатків та відповідних ним класифікацій програм. Вказане пов'язано з тим, що таке розщеплення програм в тій чи іншій галузі має штучний вигляд та не дозволяє сконцентруватись на головних її цілях (які кореспондують з якістю життя громадян), змушуючи замінювати їх надуманими та другорядними показниками.

Повне впровадження бюджетної децентралізації дозволить чітко визначити перелік власних та делегованих повноважень, завдяки чому державні органи влади будуть чітко виконувати свої функції і повноваження та мати власне фінансове забезпечення, і не перекладати частку своїх функцій на місцеві органи влади. А регіональні органи самоврядування будуть мати більш ширше коло повноважень та власне фінансове забезпечення, яке буде незалежним від центральної влади, а це впливатиме на покращання надання суспільних послуг. Тому надзвичайно актуальним постає питання вдосконалення процесу формування доходної частини місцевих бюджетів та пошук шляхів їх збільшення [2, с. 680].

Кінцевим результатом децентралізації місцевих бюджетів має стати створення такої моделі місцевих бюджетів, яка б відповідала принципу федералізму і ґрунтувалася на конституційній основі; забезпечувала б економічний розвиток регіону та їх економічних суб'єктів, за участю яких безпосередньо сплачуються податки та збори, з одного боку, та тих, хто безпосередньо здійснює управління місцевими бюджетами, – з іншого.

Отже, з метою досягнення успіху у проведенні реформи фінансової децентралізації та підвищення ефективності функціонування бюджетів органів місцевого самоврядування доцільно: реформувати внутрішні міжурядові фінансові відносини для конкретного окреслення завдань і повноважень центральної та місцевої влади; розподілити комунальну власність на основі

наданих повноважень у сфері забезпечення суспільними благами і послугами та підвищити результативність управління нею; забезпечити соціально-економічний розвиток новоутворених наприкінці 2020 року територіальних громад за допомогою мобілізації додаткових джерел інвестиційних ресурсів; підвищити рівень громадського контролю за виконанням місцевих бюджетів та збільшити ступінь прозорості у діяльності місцевої влади.

В умовах введення в Україні воєнного стану та значних руйнувань в окремих територіальних громадах унаслідок військових дій сьогодні головними завданнями залишаються відбудова соціально-економічної інфраструктури регіонів та створення передумов для зростання їхнього фінансового потенціалу. Для досягнення такої мети необхідно реалізувати такі заходи: удосконалити систему прийняття рішень органами місцевого самоврядування щодо фінансування проектів розвитку муніципальної інфраструктури; побудувати дієвий механізм державного фінансового контролю на місцевому рівні, яка б гарантувала прийняття до реалізації найефективніших і найважливіших інвестиційних проектів; забезпечити формування інвестиційних ресурсів та їх вкладання у затверджені терміни та розмірах; вирішити конфлікти щодо передання земельних ресурсів (які необхідні для початку здійснення інвестиційних проектів) місцевому самоврядуванню у правових межах; побудувати справедливий механізм формування вартості таких земель, за допомогою якого буде встановлюватися ціна та визначатися орендні платежі; спростити умови ведення підприємницької діяльності у територіальних громадах; налагодити ефективну співпрацю органів місцевого самоврядування та бізнесу на взаємовигідних умовах на основі державно-приватного партнерства; посилити контроль за цільовим використанням усіх видів ресурсів на місцевому рівні.

Важливим чинником підвищення ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні є запровадження суспільного моніторингу та участі громадськості у формуванні та контролі за виконанням територіальних бюджетів, що дасть змогу реалізувати інтереси різних регіональних суспільних

груп та закласти передумови для зростання добробуту і соціально-культурного розвитку населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Важливу роль у зміцненні фінансової незалежності бюджетів територіальних громад відіграє механізм використання вільних фінансових ресурсів, які накопичуються у бюджетах на початку нового бюджетного періоду та не беруться до уваги у процесі ухвалення поточного бюджету. Ці кошти охоплюють вільне сальдо фінансових ресурсів, додатково отримані кошти упродовж виконання місцевих бюджетів, обсяги перевищення надходжень над витратами.

З метою підвищення результативності фінансування видатків у регіонах необхідно провести такі заходи: ліквідувати галузеві норми витрачання фінансових ресурсів на місцях та дати змогу громадам оптимізувати кількість та чисельність зайнятих місцевих бюджетних установ та організацій; оптимально розподілити функції і завдання між центральним та регіональним рівнями; створити передумови для об'єднання фінансових ресурсів територіальних громад з метою фінансування стратегічних проектів та програм; поліпшити систему моніторингу за виконанням бюджетів місцевого самоврядування; звести до мінімуму питому вагу субвенцій у трансфертах місцевим бюджетам; спростити процедуру проведення муніципальних запозичень; наростити частку бюджетних видатків, які спрямовуються на капітальні вкладення у регіональну інфраструктуру та соціально-культурний розвиток; наростити ефективність менеджменту муніципальних витрат за допомогою перегляду нормативів фінансування, які б відображали затверджені соціальні стандарти в Україні тощо.

Література

1. Беля А. Р. Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації // Соціально-

економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 1 (129). С. 133 – 137.

2. Гнидюк І. В. Шляхи вдосконалення механізму фінансового наповнення місцевого бюджету та реформування міжбюджетних відносин // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 676 – 680.

3. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І. та ін. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України // Агросвіт. 2020. №3. С. 3 – 12.

4. Конєва І. І. Формування та використання місцевих бюджетів України в умовах децентралізації // Економіка і суспільство. 2018. Вип. 16. С. 751 – 757.

5. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації // Економічний вісник університету. 2018. Вип. 36(1). С. 302 – 312.

6. Кузнєцова А. Я., Боронос В. М., Захаркін О. О., Чухно Р. Ю. Аналіз фінансової самодостатності місцевих бюджетів на прикладі Сумської області // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2020. № 3. С. 156 – 163.

7. Кузнєцова А. Я., Пелехатий А. О. Проблемні аспекти розвитку місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самодостатності територій в Україні // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2020. №2. С. 29 – 36.

8. Онищенко С. В., Величко Ю. Є. Місцеві бюджети: проблеми їх наповнення та особливості використання в умовах бюджетної децентралізації // Молодий вчений. 2017. №5(45). С. 689 – 692.

9. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua> (Дата звернення: 31.07.2022).

10. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень. URL: www.ibser.gov.ua (Дата звернення: 31.07.2022).

11. Савастєєва О. М. Теоретико-методологічне забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Чернігів, 2020. 509 с.

12. Сокирко О. С., Плахотнюк В. В. Аналіз стану доходів місцевих бюджетів при реалізації реформи бюджетної децентралізації // Бізнесінформ. 2019. №7. С. 304 – 311.

13. Татарин Н. Б., Пупко І. В. Формування місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації // Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29. С. 85 – 89.

References

1. Belya, A. R. (2018), “Analysis of the formation of local budget revenues in terms of administrative and financial decentralization”, *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. (129), pp. 133 – 137.

2. Hnydyuk, I. V. (2016), “Ways to improve the mechanism of financial content of the local budget and reform of inter-budgetary relations”, *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 9, pp. 676 – 680.

3. Katan, L. I. Kachula, S. V. Demchuk, N. I. and others (2020), “Formation of local budgets in the conditions of reforming public finances of Ukraine”, *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 3 – 12.

4. Koneva, I. I. (2018), “Formation and use of local budgets of Ukraine in the context of decentralization”, *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 16, pp. 751 – 757.

5. Kuzhelev, M. O. and Plahotniuk, V. V. (2018), “Formation of local budgets in terms of budget decentralization”, *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 36 (1), pp. 302 – 312.

6. Kuznetsova, A. Ya. Boronos, V. M. Zakharkin, O. O. and Chukhno, R. Yu. (2020), “Analysis of financial self-sufficiency of local budgets on the example of Sumy region”, *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*, vol. 3, pp. 156 – 163.

7. Kuznetsova, A. Ya. and Pelekhaty, A. A. (2020), “Problematic aspects of local budget development in the context of ensuring financial self-sufficiency of territories in Ukraine”, *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 2, pp. 29 – 36.
8. Onishchenko, S. V. and Velichko, Y. E. (2017), “Local budgets: problems of their content and features of use in terms of budget decentralization”, *Molodyj vchenyj*, vol. 5 (45), pp. 689 – 692.
9. Official website of the State Treasury Service of Ukraine (2022), available at: <https://www.treasury.gov.ua> (Accessed 31.07.2022).
10. Official site of the Institute of Budget and Socio-Economic Research (2022), available at: www.ibser.gov.ua (Accessed 31.07.2022).
11. Savasteeva, O. M. (2020), “Theoretical and methodological support of the budget process at the local level in terms of transformation of intergovernmental relations]”, Abstract of Doctor of economics dissertation, Money, finance and credit, Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine
12. Sokyрко, O. S. and Plahotniuk, V. V. (2019), “Analysis of local budget revenues in the implementation of budget decentralization reform”, *Biznesinform*, vol. 7, pp. 304 – 311.
13. Tatarin, N. B. and Pupko, I. V. (2018), “Formation of local budgets in terms of financial decentralization”, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 29, pp. 85 – 89.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2022 р.